

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію КОЛЬЦОВА ВІТАЛІЯ МИХАЙЛОВИЧА

«Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи», подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Політичні процеси та міжінституційні відносини, які відбуваються в Україні, значною мірою тяжіють до демократичних практик. Однак у нашій державі практично не структуровано відносини між урядом (владою) та опозицією, головною причиною чого залишається невизначеність статусу, повноважень та ролі останньої. Відповідно, в рамках очікуваного поступу української державності і демократії вкрай важливим є врахування будь-якого досвіду та наукового осмислення проблематики становлення і структуризації політичної, передусім парламентської, опозиції, в тому числі й на прикладі країн Вишеградської групи – Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії.

Означені країни сьогодні позиціонуються як консолідовані чи напівконсолідовані демократії, а тому для них безумовно властивим є окреслення уповноваженості і ролі політичної та парламентської опозиції. Однак перед тим, як стати демократіями і впорядкувати нормативні регламентації та політичне сприйняття опозиції, країни Вишеградської групи, зокрема упродовж середини XX – початку XXI ст., зазнали і досі зазнають системно важливих та різноспрямованих процесів, котрі зумовили колосальні зміни і модифікації у суспільно-політичному та соціально-економічному житті. Це особливо актуально хоча би тому, що спершу (до кінця 80-х рр. XX ст.) країни регіону детермінувались головно встановленням і розвитком соціалістично-автократичної моделі розвитку у рамках режимів «реального соціалізму», а згодом (із кінця 80-х – початку 90-х рр. XX ст.) – демократизацією, модернізацією та

євроінтеграцією векторів суспільно-політичних процесів. Відтак у країнах регіону спочатку було обмежено політичну змагальність і відповідно феномен політичної опозиції, згодом було ініційовано або відновлено феномен політичної, зокрема парламентської, опозиції, а ще пізніше феномен політичної опозиції було розвинено і значною мірою інституціоналізовано у цілісну політико-правову категорію. Саме тому дослідження політичної опозиції в країнах Вишеградської групи, зокрема у контексті з'ясування суті і феномена, особливостей становлення і розвитку, а також історичних і чинних параметрів структуризації, виявилось важливим і доречним у порівняльно-політологічному розрізі та стосовно перспектив розвитку політичної опозиції в нашій державі, особливо після подій 2013–2014 рр. і підписання угоди про євроінтеграцію.

Відповідно, дисертаційна робота Кольцова В.М. «Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи» покликана з'ясувати та порівняти історичні й чинні особливості становлення і структуризації системної та антисистемної, національної та наднаціональної політичної опозиції в країнах Вишеградської групи. Це чи не найбільше відображено на підставі розв'язання таких дослідницьких завдань, як: встановлення і систематизація історичних та трансформаційних особливостей й етапів становлення політичної опозиції, протестності і нонконформізму, зокрема у формі опору, дисидентства та суспільно-політичних рухів, у країнах Вишеградської групи, зокрема періоду режимів «реального соціалізму» і їхньої демократизації; з'ясування чинних параметрів і результатів позиціонування, політико-правового статусу, повноважень й інституціоналізації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи; означення виконавчо-законодавчих (міжінституційних) і партійно-виборчих ознак структуризації, ефективності й уповноваженості системної парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи тощо.

В означеному контексті дисертаційна робота Кольцова В.М. набуває

особливої доцільності та актуальності. Найбільше з огляду на те, що у ній відстежується цілісний науковий підхід до визначення мети і завдань, а також об'єкта та предмета дослідження (с. 19–20). Особливо тому, що дисертант обрав за об'єкт дослідження політичні інститути та процеси, які крізь призму історичних, трансформаційних, політико-правових, виконавчо-законодавчих, партійно-виборчих, системних і антисистемних, національних і наднаціональних чинників детермінують відносини влади й опозиції у різних типах політичних режимів, а за предмет дослідження – сутність, типи та особливості становлення і структуризації конструктивної та деструктивної, системної та антисистемної, національної і наднаціональної опозиції в країнах Вишеградської групи. Унаслідуювано це в продуманій методології дисертаційної роботи, яка увібрала в себе як загальнонаукові, так і спеціальні якісні та кількісні методи аналізу (с. 20–21). Відтак структура дослідження логічна і спрямована на вирішення сформульованих завдань, а матеріал дисертації викладено послідовно і з ґрунтовними висновками. Поряд із цим, заслуговує уваги те, що постановка означеної наукової проблематики опирається на результати цілої низки наукових досліджень з широкого та водночас репрезентативного кола як вітчизняних, так і зарубіжних джерел (с. 494–598). З огляду на це, зафіксовано, що дисертаційна робота Кольцова В.М. «Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи» означається ефективним поєднанням теоретико-методологічної бази й емпірично-політичної практики.

До основних здобутків автора дисертаційної роботи варто віднести такі:

1. Усесторонньо і систематично аргументовано, що обмеженість досліджень політичної опозиції, у тім числі в країнах Вишеградської групи, зумовлена вузьким розумінням політичної опозиції як такої та варіативних інституційних механізмів її функціонування, широким і неспеціалізованим інструментарієм її розгляду, а також тенденцією розуміння політичних інститутів та демократії із точки зору урядів і здійснення влади, а не з точки

зору політичної опозиції та протистояння владі (с. 21, 30–59).

2. Вмотивовано, що різновекторні визначення, теоретизації та структуризації сутності й типів політичної опозиції хоч і є багатоаспектними, проте ситуативними та сконструйованими на підставі одиничних чи тематичних кейсів, а тому не достатньо несистематизованими та неуніфікованими, а натомість залежними від конкретних типів та особливостей політичних режимів, форм та систем державного правління, структур політичної еліти. Паралельно з цим, доведено, що коли структурна політична опозиція є легальною, то вона типологізується як антисистемна політична опозиція у рамках політичної системи, а коли нелегальною – то як антисистемна політична опозиція за рамками політичної системи (с. 21–22, 85–134).

3. Удосконалено аргументацію, згідно з якою залежно від типу політичної, партійної та виборчої систем, форм та систем державного правління, виконавчо-законодавчих відносин і структуризації парламенту парламентська опозиція ефективна тільки тоді, коли вона є складовою системи стримувань і противаг, інструментом вирішення суперечностей між різними соціальними групами, критично аналізує дії уряду і глави держави, інституціоналізована і супроводжується правом парламентського контролю й участі в ухваленні рішень і виявленні/виправленні недоліків державної політики. Внаслідок чого, продемонстровано, що потенційна загроза владі з боку парламентської опозиції йде не від самої опозиції, а зсередини влади, оскільки опозиційні партії можуть і не співпрацювати одна з одною (с. 24, 153–191).

4. Обґрунтовано положення, що вияви протестності та нонконформізму по-різному вплинули на динаміку політичних режимів у країнах Вишеградської групи, адже: опір зумовив трансформацію терористичного тоталітаризму у репресивний, проте реформістський авторитаризм; дисидентство вплинуло на бюрократизацію, раціоналізацію і часткове перетворення репресивного реформістського авторитаризму у поміркований авторитаризм; суспільно-

політичні рухи призвели до подальшої плюралізації, лібералізації і демократизації політичних режимів. Відтак доведено, що комуністична влада й антикомуністична опозиція в країнах Вишеградської групи були взаємопов'язаними та взаємолімітованими, адже в зміні та конструктивізації політичних систем і конструюванні нового соціального компромісу вони не могли діяти без допомоги, страху та впливу один на одного (с. 24, 192–272).

5. Доведено, що політична, зокрема парламентська, опозиція в країнах Вишеградської групи уповноважується у випадку: формування урядів меншості, а не більшості; застосування конструктивних, а не звичайних вотумів недовіри урядам; зростання сили парламентських комітетів; втручання опозиції у динаміку правлячих партій і виживання урядових кабінетів; зростання ефективної кількості виборчих і парламентських партій, проте й зменшення фракціоналізації опозиційних партій; зростання ідеологічної одновекторності партійних систем та мінливості балансу урядових і опозиційних партій; децентралізованих, дестабілізованих і фракціоналізованих партійних систем поміркованого і поляризованого плюралізму; пропорційніших, а не диспропорційніших виборчих систем та формул (с. 26–27, 366–420).

6. Констатовано, що антисистемність, антиістеблішмент і популізм опозиції в країнах Вишеградської групи становлять значний ризик демократії і конструктивності взаємодії влади та системної опозиції. Відтак вмотивовано, що коли уряд толерує чи не заперечує антисистемну політичну опозицію, він розуміє, що вона є маргіальною та не має потенціалу реалізації цілей, а коли ж уряд відчуває загрозу антисистемної опозиції, він намагається маргіалізувати її та протистояти будь-якому потенціалу її політичного впливу. Додатково відстежено, що ультраліві антисистемні сили і опозиція в країнах Вишеградської групи посилюються при погіршенні соціально-економічного розвитку й посиленні антиглобалістських настроїв, а ультраправі антисистемні партії й опозиція – при погіршенні захисту національних інтересів і посиленні глобалістських тенденцій та

настроїв (с. 27, 421–473).

У цілому достовірними та обґрунтованими є висновки і пропозиції (с. 474–493) дисертанта. Що стосується наукової новизни основних положень дисертаційної роботи, то вона є аргументованою та доказовою. Відтак дисертація Кольцова В.М. є наукомісткою роботою, яка систематизує особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи. Крім того, наукова робота містить цікавий емпіричний і фактологічний матеріал, важливі висновки та рекомендації, які можуть бути використані для подальшого політичного й інституційного поступу в Україні. Своєю чергою, з технічної точки зору дисертаційна робота виконана на належному рівні та відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Апробація основних положень дисертації здійснена на наукових конференціях та семінарах, а загальна кількість й обсяг публікацій, які відображають результати дисертації та надруковані у закордонних і вітчизняних наукових виданнях, відповідає встановленим вимогам. Це кореспондується з відображенням змісту основних ідей дисертаційної роботи у відповідному авторефераті.

Втім робота Кольцова В.М. викликає і деякі питання, зауваження й побажання, які загалом не впливають на позитивне враження від дисертаційного дослідження, а також не применшують його цінності та наукової новизни. Серед них:

1. Хотілось би почути аргументовану позицію дисертанта з приводу того, чому він обрав для порівняльного аналізу винятково країни Вишеградської групи – Польщу, Словаччину, Угорщину та Чехію, – але не всі країни Центрально-Східної Європи. Можливо у випадку гіпотетично перейняття досвіду про феномен опозиції Україною було би дуже актуальним врахувати практику структуризації політичної опозиції в напівконсолідованих демократіях у Болгарії та Румунії?

2. Цілком очевидною та зрозумілою є логіка і потреба структуризації знань про політичну опозицію та парламентську опозицію у напрямі від загального знання (політична опозиція) до конкретного знання (парламентська опозиція). Чи не вважає автор, що в теоретико-методологічному контексті це варто було зробити в рамках одного розділу дисертаційної роботи, а не двох. Це звісно не порушує принципів і правил виконання дисертаційних робіт, особливо подібного типу, але чи не було б ефективніше в рамках розуміння теоретико-методологічної сторони проблематики зробити це все таки в рамках одного розділу? Хоча, як бачимо із наступних розділів роботи, така логіка продовжується дисертантом і надалі. Поясніть, будь ласка, чим Ви керувались у цьому випадку.

3. Поясніть, будь ласка, чи виокремлюваний Вами набір індикаторів та маркерів структуризації й інституціоналізації політичної, передусім парламентської, опозиції може бути апробований в рамках будь-якого іншого регіону чи субрегіону. Чи запропонована логіка отримання знань та подачі інформації є універсальною?

4. На мою думку, дещо більшого теоретичного та емпіричного висвітлення потребує проблема позиціонування і структуризації політичної, зокрема парламентської, опозиції у випадку урядів меншості. Річ у тім, що це вкрай цікаве та складне питання, розуміння особливостей, параметрів і наслідків якого може сприяти вирішенню низки і теоретичних, і практичних питань, зокрема у контексті очікуваного поступу системи міжінституційних відносин в Україні. Особливо на тому тлі, що в Україні вже зроблено відповідні наукові роботи, які бодай побіжно, але стосуються взаємозв'язку з-поміж урядами меншості та парламентською опозицією.

5. Чи не вважає дисертант, що деякі таблиці з основного тексту роботи доречно було би перенести у додатки, зокрема для деякого скорочення її обсягу? Чи, натомість, це неможливо, бо ці таблиці ефективно виконують своє

інформативне призначення, будучи розміщеними безпосередньо в основному тексті дисертації?

Водночас та незважаючи на вказані побажання і зауваження, дисертаційна робота Кольцова В.М. виконана зі знанням досліджуваної проблематики, а автор глибоко володіє матеріалом та логічно його викладає. Відповідно, всі висловлені зауваження і побажання не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження, а натомість мають характер запрошення до дискусії та побажання продовження наукових пошуків у рамках окресленої тематики.

Це дозволяє констатувати, що дисертаційна робота й автореферат дисертації Кольцова В.М. «Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи» виконані на належному науковому рівні і відповідають сучасним вимогам МОН України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), які висуваються до докторських дисертацій, а також паспорту обраної спеціальності, а тому їхній автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент,

доктор політичних наук, професор,

завідувач кафедри політології

Львівського національного університету

імені Івана Франка

А. С. Романюк

ПІДТВЕРДЖУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

